

А Р Т

7070641

1929v1

1929 №1

Δ В У

HAR

V.N. Karazin Kharkiv National University

00721275

4

74

Увага!

ВСІМ, ХТО ХОЧЕ ПРОТЯГОМ 1929 РОКУ БУТИ В
КУРСІ СПРАВ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ЗНА-
ЙОМИТИСЯ СВОЄЧАСНО З НОВИМИ ТВОРАМИ ПРО-
ЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ТАК УКРАЇНСЬКИХ,
:: :: ЯК І ЗАКОРДОННИХ, НАГАДУЄМО: :: ::

Увага!

ЧИТАЙТЕ! ПОШИРЮЙТЕ! ЖУРНАЛ

Г А Р Т

ОРГАН ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ :: :: :: ТРЕТІЙ РІК ВИДАННЯ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ: І. МИКИТЕНКА, І. КУЛИКА, В. КОРЯКА, П. УСЕНКА,
:: :: :: М. ДОЛЕНГА, В. СОСЮРИ, В. ЮРИНЦЯ :: :: ::

В „ГАРТІ“ 1929 РОКУ ЧИТАЙТЕ:

Романи, повісті, оповідання, новели, поеми, вірші, подорожі, літературно-критичні статті, нариси, репортажі, нотатки, огляди, рецензії, літературні пародії, українську й закордонну хроніку і т. ін.

Крім творів українських пролетарських письменників, журнал міститиме твори з а-
хідньо-українських письменників, а також переклади з видатніших чужоземних
революційних письменників.

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ:

Анрі Барбюс (Париж); Владислав Броневські (Варшава); Йоганнес Р. Бехер (Берлін);
Ф. Вайскопф, Еріх Вайнерт (Берлін); Роберт Вульф (Нью-Йорк); Вайль (Прага); М. Волинець,
Ю. Вухналь (Харків); Карл Грюнберг, Альберт Готопп, Клявс Герман (Берлін); Майкл Голд
(Нью-Йорк); К. Гордієнко, М. Гаско, С. Голованівський (Харків); М. Дубовик, Ю. Дубков
(Київ); М. Доленго, І. Дніпровський, А. Дикий, І. Дорожній (Харків); П. Загул (Київ);
Ом. Заратустра, Наталя Забіла (Харків); Ю. Зоря (Київ); О. Заграва (Одеса); Мирослав Ірчан
(Вінніпег); П. Козланюк (Львів); Курт Клебер (Берлін); К. Кессер (Кельн); Франц Корічонер
(Відень); Ю. Костюк (Прага); Є. Крук (Нью-Йорк); Б. Коваленко, М. Козоріс, А. Ключчя
(Київ); В. Коряк, І. Ю. Кулик, Ів. Кириленко, В. Кузьміч, О. Кундзіч, М. Качанюк (Харків);
С. Кравців (Крига) (Харків); А. Клиш (Миколаїв); Іван Ле, О. Лан (Київ); М. Ледянко (Харків);
С. Ю. Масляк (Прага); Май Дніпрович (Балта); Ів. Микитенко, М. Майський, М. Мотузка,
Т. Масенко, Ів. Момот (Харків); В. Миколук (Одеса); Гергарт Поль (Берлін); Антон Павлюк
(Прага); Л. Підгайний (Київ); П. Педа (Одеса); Л. Первомайський (Харків); Л. Піонтек (Зі-
нов'ївськ); В. Рунін (Харків); Антон Сінклер (Нью-Йорк); Суат-Дервіш-Ханум (Константино-
піль); Я. Савченко, Л. Смілянський (Київ); В. Сосюра, Лев Скрипник (Харків); Микола Тар-
новський (Нью-Йорк); С. Тудор (Львів); М. Терещенко (Київ); Ів. Ткачук (Дніпропетровськ);
П. Усенко, С. Федчишин (Харків); Дм. Чепурний, М. Щермет (Київ); А. Шмигельський,
Ю. Шовкопляс (Харків); С. Шупак (Київ); Н. Шербина, В. Юринєць (Харків); Б. Якубський
(Київ) та інші.

ПЕРЕДПЛАТА: на рік — 6 крб., на 6 міс. — 3 крб. 25 коп.,
3 міс. — 1 крб. 75 коп., 1 міс. — 65 коп. ОКРЕМЕ ЧИСЛО — 75 коп.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ: Головна Контора Періодвидань
ДВУ (Харків, Сергіївська площа, московські ряди, № 11)

:: :: АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: харків, пушкінська, № 46 :: ::

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

Центральна Наукова
БІБЛІОТЕКА при ХДУ
ІНВ. № 170641

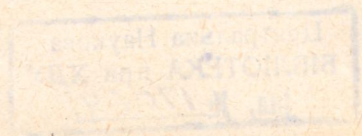
H

A

R

T

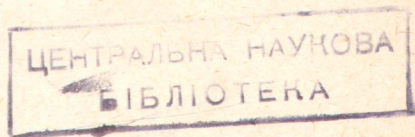
LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATS
SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES
PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»
REDAKTIERT VON: I. MYKYTENKO, I. KULYK, W. KORJAK,
P. USSENKO, M. DOLENGO, W. SOSSÜRA, W. JURYNETZ
STAATSVERLAG DER UKRAINA. JANUAR 1929

Г А Р Т

ЛІТЕРАТУРНО
ХУДОЖНІЙ ТА
КРИТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ ВСЕ
УКРАЇНСЬКОЇ
СПІЛКИ ПРОЛЕ
ТАРСЬКИХ ПИ
СЬМЕННИКІВ

ТРЕТІЙ РІК ВИДАННЯ
РЕДАГУЮТЬ: І. МИКИ
ТЕНКО, І. КУЛИК, В. КО
РЯК, П. УСЕНКО, М. ДО
ЛЕНГО, В. СОСЮРА,
В. ЮРИНЕЦЬ
ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
У К Р А Ї Н И
1929 СІЧЕНЬ

№ 1

68

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі
Укр. Друку“, „Картковому
репертуарі“ та інших по-
казчиках Української Книж-
кової Палати

Перша друкарня ДВУ
ім. Г. І. Петровського. Укр-
головліт № 184. 19|І 1929.
Замовлення № 342. Тираж
1.500 примірників

І ОТ ЗАРАЗ, ЯК ЗАВЖДИ — ЯСНО
І ТОЧНО, ЗА МУСКУЛЯСТИМ ЛЬОТОМ
ТВОЄЇ РУКИ, У ПОЖАРІ, В ПРИМРУ-
ЖЕНИХ ОЧАХ МИ БАЧИМ ТВОЇ —
ДАЛЕКІ — НАШІ ВІКИ.

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

М. ЛЕДЯНКО

НА ГОРÀ

РОМАН

КНИГА ПЕРША:

ЯТРАНЬ ЧОРНА

НІБИ ПРОЛОГ

Тисячі... Мільйони... Мільярд. Ще тисячі і ще мільйони.

Людей.

І коли одні родяться, інші вмирають. Одним життя зароджується, іншим гасне. Як світло лампи, де вигорів гас.

І коли так багато людей — нічого дивного, що двоє з них однієї хвилини тої ночі народилися.

Тої ночі в різних місцях російської імперії крізь зуби зціплені двох жінок стогін тихий вилітав. Тихий, бо кричати голосно вже не було сили. Муки замість насолоди колишньої у тілі були. Змордоване, лежало нерухомо. Блідість обличчя. Заплющені очі. І коли б не тихий стогін, смерть вбачалася б.

Нерухомо лежало змордоване тіло, тихим стогоном вилітало дихання. Замість насолоди колишньої в тілі мука була.

І раптом звинулося тіло від болю шаленого. Коли не вщухне, не витримати.

Трохи знесиленої тиші. Знов болю напад і раптом дикий, якийсь не схожий до людського, крик.

Конвульсивні рухи всього тіла. .

Тиша...

І несподівані почулися звуки. Досі їх не було і не могло бути.

Один лунав несміливо — здивовано. Скарга безпорадности вчувалася в ньому.

Це в розкішному помешканні. У великому місті на півночі.

А в хатинці на південь лунав голосніше.

— А-а-а...

Протест обурення. Захлинувся.

Гінеколог (столичний, відомий) обережно взяв рожевий живий шматок.

— Дочка...

Передав помічниці й схилився до гарної жінки.

Блідої, непритомної. А може — неживої?

Давши життя другому, одне згасло?

А другий шматок, перехристившись, узяла бабуня.

Придивилася згаслими очима.

— Оце здоровий який бельбас...

Гудок прорізав повітря. Кінчалася нічна зміна. Одні йшли оце спочити, інші місце їхнє заступали. І щоб поповнити лави підлеглих гудкам, з'явився ще один — поки рожевий шматок. Поки-що лише:

— А-а-а-а...

Піп дивився, яких святих цього дня.

— Преподобного Варсонофія, великомученика Воніфатія, Анемподиста, Кельсія, Гиларія, святителя Петра...

Зраділи — хоч одне придатне ім'я...

Охристили Петром.

„Раб божий Петро“.

Щоб не сердити зблідлу дружину, фон-Нірман зразу згодився назвати дочку Валентиною.

Петро Палюк і Валентина фон-Нірман.

Вони одночасно увійшли в життя. Тільки й спільного.

Та ще обоє були люди.

А ще?

Ще змішаний з порохом вугільним піт батька Петрового якось у гроші кешені Нірманової перетворювся. Папірці такі мав батько Валентини. Акції звалися.

А світ збудований дивно.

Там — праця важка під землею у темряві.

Там під ударами вугілля сиплеться.

Тут — папірці. Акції.

Генрих фон - Нірман акції мав, Гнат Палюк обушком* працював.

У першого — дочка.

В другого — син.

І шляхи дітей різні.

Мали бути.

Кожне йшло своїм шляхом, доки не схристив їх гнів.

А поки росли.

ЧАСТИНА ПЕРША

1

Коли теплий пісок на вулиці, гратися в йому дуже приємно. Коротенька сорочина тобі аніяк не перешкоджає, гріє пісок тіло. Набереш повні жменьки й посипаєшся. А то кидаєш і курява легенька здійснюється.

Коли тепло, коли пісок, — у хаті не втриматься.

Стукали колеса вулицею. Жінка виглянула з „каюти“**.

Петрик обома руками рівняв пісок.

— Лишенько!

Жінка кинулася до малого, схопила на руки з криком. Коли перебігла вулицю, почула:

— Чого злякалася? Не бачив, чи що? Неукоснітельно дивлюся.

* Обушок — прилад довбати вугілля. В обушок, менший як у сокири, вставляються зубки. Вони й б'ють вугілля. Обушок на ручці біля аршина завдовжки.

** Так шахтарі називають мазані невеличкі хатки, іноді напівземлянки.

Любить „високий штиль“ фурман конторський Пилип. Ляснув батогом. Курява закрила фаетона.

Злякана Марина і не побачила, хто їхав.

— А ти куди дивилася! — накричала на дочку - підлітка.

— Були б Петрика роз'їхали...

Улянка свої думки неприємні мала. Улянці завтра на сортувальню йти.

Забойщик Гнат Палюк не аби-який, забойщики найбільше заробляють. Але прожити трудно. Робиш — себе прогoduєш. А тому, хто не робить, бракує.

Пішов Гнат, почастивав десятника, попрохав Улянку на сортувальню прийняти. Невеличка плата, але ж Улянка ще підліток. А 25 копійок на вулиці не то що - дня, але й разу не знайдеш.

Йти завтра Улянці на сортувальню...

І не бачила, як Петрик на вулицю подався.

Дивувалася Марина, де це Гнат. Пообідавши, подався кудись. Незабаром нічна спускатиметься, а його нема.

Ага, ось він іде. Візьме шахтьорки*, обушка й піде. Чого це він спинився? О, з Кузьмою в розмові... Знайшов час! Зараз гудок, а він базікає!

Збентежилася Гнатиха, не розуміє нічого. Проте не насмілилася чоловікові гукнути.

Реве гудок.

Аж підскочила Марина.

Що цей роззявляка собі гадає!

— Я йому кажу, що в газу який дурень робити буде.

А він:

— Воно на печі безпечніше. І не силує ніхто. Не йди...

— А хто через п'ятий - десятний день на роботу виходить — сам знаєш...

* Робоча одежа шахтаря.

— Це він про те, що виганяють. І дивиться...

— Не люблю я, як дивиться штейгер!

— Еге ж, по-вовчому якось.

Подалися по каютах.

Гнат з'ясував жінці, чому не пішов на роботу.

Штрека* проходили далі. Саме на проходці й робив Гнат. Далеко загнали, погана вентиляція. У забої така задуха, що й робити ніяк. А шахта газова. Дуже газу багато зібралося, все більше та більше. А вентиляції нема.

Лямпа жодна не витримує, як більше за $2\frac{1}{2}\%$ газу в повітрі. Вибух, значить.

Заявив штейгерові Гнат про небезпеку, а цей йому — що на печі безпечніше.

Досвідчений шахтар Гнат, знає, що може трапитися. Не піде в цей забій робити, поки шурфа** не буде.

Ризикувати так життям не можна. Хай собі що хоче „Барило руде“ (так цього штейгера прозвали).

— „А коли не дасть іншої роботи?“

Гнатиха знає, що грошей у хаті нема. Останні на частування десятника за Улянку пішли. Коли на роботу не піде чоловік...

— А що ж — на смерть іти. Газу багато набралось, аж в очах темно.

Неспокійно спалося. Одне — звук працювати в цей час, а друге — сьогодні їв, а заробити на завтра — не заробив.

І думки:

— „А що, як дарма налякався“.

Щось важке на грудях. Мов сіла звірюка якась і душить. То вода затопляє шахту — верзеться, то вибух у цьому - таки, де працює, забої. То піч величезна, а штейгер із дрюком, як деревина, туди посилає.

Вишкірився штейгер, ось - ось укусить.

Неспокійний був сон шахтарський.

* Головний хід у шахті.

** Хід із поверхні землі до штрека. Для вентиляції.

10 Ніхто не повернувся з проходки. І не змінила нічну ранішня зміна.

Коногон Тимко бачив, як смуга вогню шугнула штреком. Грім, могутніший за небесний, ударив. Більш нічого не бачив і не чув коногон Тимко. Знайшли його непритомного, напівзадушеного газом, опаленого.

Відчунав якість.

А тридцятро загинуло...

Тридцятро!

Пошматовані вибухом, опалені на печеню, задушені газом — наслідком вибуху, забиті пороною...

І з чого смерть — вибуху, газу, вогню чи порою?

Не думали за це вдови, не сперечалися сироти...

Їх не цікавила причина.

А наслідок обіцяв голод, підтиння, смерть...

Штейгер з урядником протокола писали. „З причини необережного поводження з вогнем стався вибух на проходці штрека. Загинуло 30 робітників. 9 — дістали незначні пошкодження. Притягти винуватців до відповідальності нема змоги, бо вони загинули підчас викликаного вибуху“.

Так написали.

Підписали.

А коли сам себе шахтар знищив, на що діти його сподіватися можуть?

Вони по допомогу прийшли?

Витирають кулачками оченята. Хлипали дорогою. Оце змовкли, задивилися в кабінет.

Так допомоги?

Хай дякують, що їх до відповідальності не притягають. Адже батьківська необережність величезні збитки заподіяла шахті.

Хто ці збитки поверне? Не вони ж? Ні? То-то бо. Хай ідуть собі здорові...

А плакати нічого...

Гнат Палюк, забойщик, знав. Гнат не мовчав.

Стискали кулаки.

Довідався штейгер.

Десятник Лонгін — десятник ретельний, права рука штейгера.

— Який виступ* найтвердіший?

Подумав Лонгін, десятник.

— Дев'ятий.

Тисячі ударів обушком. З коліна, лежачи горілиць, збоку. Тисячі шматків. Сотні пудів. Короткого дихання тисячі й тисячі разів. Дихання важким повітрям. З порохом чорним. Сотні пудів вугілля.

Коняка, що ніколи вже сонця не побачить, здорова, мчить вагончики штреком. Коногон кричить:

— Егей!

Це — щоб тиснулися до стінки штрекової зустрічні. Щоб не роз'їхати.

Удари, удари, удари... Важке дихання. Рясний піт.

Буває — більше пудів угризе зубок. А то — буває — менше. Не однакове вугілля, сердиті виступи бувають.

Забойщик переменяв зубки. Тупилися швидко.

Сьогодні Гнат Палюк, забойщик, заробить мало.

Зате Улянка заробить копійки на сортувальні. Важко дівчаті. Якась непереможна сила стуляє повіки. Перший раз Улянка на сортувальні, перший раз у зміні нічний. Широко-широко розплющує очі. А вони спатоньки хочуть...

Ось шматка породи не бачить. Ось другий крадькома повзе. І трісочка. Трісочку побачила Улянка.

Звідки у вугіллі трісочка?

Сортувальня — довжелезне приміщення, трохи під кутом до землі поставлене. З одного боку вагончики, з вугіллям видані, на горá** підвозять. Барабан такий є.

* Вугільний шар часто залягає під кутом (є навіть і сторчові шари). Забої тоді робляться один над одним, при чому вищий виступає за нижчий, щоб вугілля, падаючи додола, не влучало у забойщика, що нижче. Тому забої звуть виступами.

** Спеціальний шахтарський вираз. Нагору, догори — з шахти на поверхню. Відповідно до цього, іноді кажуть — на дома пішли (додому).

12 Там вагончика перекидають, барабани крутять. На рейки порожній вагончик виходить, а вугілля з „перекида“ (барабана) додолу потрапляє. Там — широкий конвеєр. У русі конвеєр увесь час, і тому безкінечною смугою повзе вугілля. Повзе й на секунду не спиниться.

Обабіч стоять підлітки, переважно дівчата, і вибирають породу, що до вугілля домішалася. Невесела, нудна робота!

Чорна смуга повзе, чорна смуга не спиниться, а ти вибирай...

Вибирай!

Мружить очі сон у зміну нічну, а ти вибирай, бо чорна плеската гадюка не жде, і лихо буде, коли нечисте вугілля догори дійде. Пильнує сердито десьтаник і люто кричить за недбайливість.

Раз-другий покричить, а тоді:

— Завтра не приходь...

Щоб розважитися, співають дівчата пісень.

Чорне вугілля без кінця сунеться, життя без радості тече зажурено.

Вибирай!

Годі за щось думати, бо заховається шматок породи і нишком, таємно мине стомлені руки.

Чорною смугою повзе вугілля, чорною тугою виливається пісня.

Пісні, що їх дівчата на сортувальні співають, звуться — „страждання“.

„Співати страждання“!

Літнє сонце за роботу береться рано. Як запалав небосхил, загомоніли радісно пташки. Лебединим пір'ям забілили високі хмарки. Бліда блакить неба густішала (оце як небо, очі такі в Улянки).

Степовий орел повітря грудьми різав. Не любить орел рудні — людей багато, куди більше за курчат.

І вештаються туди-сюди. Поживитися ніяк.

Зневажливо подивився на дим. Не досягне дим його. Високо. А схоче, так ще вище підійметься. Буде крапкою з землі здаватися.

Але хтілося снідати. Подався в степ. Летів над селами, руднями, курчат виглядаючи.

Кудакали стурбовано-злякано квочки, кричали діти :

— Гай-га! Гай-га!

Ні, ті люди не дають жити!

Такі курчата апетитні, а лише око бачить...

Перепелицю піймати б...

Хитаючись ішла Улянка. З шостої до шостої. Двадцять годин за чорною смугою...

Не їсти, не пити — спати.

Спати!

Гірки 25 копійок. З них — хліба, а без хліба не можна.

Не робитимеш...

Не хтілося картоплі... Швидше — спати.

Коли Гнат поскаржився штейгерові на твердість виступу, штейгер призначив його в інший.

А перед тим до Лонгіна:

— М'якшає виступ дев'ятий?

— М'якшає, ваше благородіє.

— А який твердішає?

— Четвертий.

У дві зміни робота на шахті йде. Не знав того Гнат, що дев'ятий виступ м'якшає. А десятник Лонгін знає. Все, що штейгерові потрібно, знає Лонгін.

Тупити зубки, а не вугілля довбати — втіха мала. Навмисність нарядів зрозумів Гнат.

І коли голос підняв —

— Кричати? Нам крикунів не треба! Просив змінити виступа — змінив. Чого тобі треба! Ледащо!

Не дав штейгер наряда.

Досвідчений шахтар Палюк — без роботи.

Треба було на проходку штрека йти. Тридцять першим.

А то мовчати...

Зустрівся з урядником штейгер.

— А Палюк Гнат того...

— „Неблагодяжний“?

Подивилися один на одного.

Зрозуміли.

— Не дав йому наряда...

— То з хати вигнати?

Викинути з каюти не можна було. Улянка працювала на сортувальні. Улянка — шахтар. А шахтар із родиною має право на каюту.

Не пішов Гнат удруге по наряд. Знав порядки на рудні. Не перший рік робить. Коли щось проти начальства бовкнув, проти кривди якоїсь (а їх багато) повстав, коли взагалі слухняність порушив — переслідуватимуть зараз же.

Тоді — скоритися, вклонитися, помазати. А то роботу погану даватимуть, штрафувати будуть. Урядник присікається.

То або —

скоритися, вклонитися, помазати.

Або плюнути та на іншу рудню летіти*.

Коли одинокий, молодий — на всі чотири дороги.

А коли з жінкою, діти?

Не робитимеш — не їстимеш.

Із штейгером посварився — до „дяді“ йти треба.

Не всю роботу на рудні провадила контора. Чималу кількість її, як от — окремі проходки, кріпіння, здобування вугілля на певних ділянках то-що, контора здавала рядчикам — „дядям“, як шахтарі їх звали. „Дядя“ свою роботу виконував цілком самостійно. Сам наймав робітників, сам давав їм завдання, контролював, розраховувався.

І було правило:

— Будеш дахою — будеш взяхою.

— Береш — дай.

* Йти, переходити.

І були „дяді“ з адміністрацією, як риба з водою.

Ділилися.

Тисячі ударів — зубком, сокирою, молотком по забуркові*, по бурові**.

Мільйони шматків вугілля.

Стомлені м'язи, піт чорний, коротке часте дихання.

Коногонове :

— Егей!

і гуркіт вантажених вагончиків.

Стомлені рухи дівчат на сортувальні.

Багатогодинна важка праця багатьох.

Для неробства купки. Вона далеко. Тут — директор десятник.

І „дядя“.

Зростали дивіденди, кредитки у скринях росли.

Гаряче було, а штейгер нівроку — невеликий, але товстий. У таку годину важко йому.

Розстібнув кителя, волохаті мокрі груди відкривши. Дивився на руде волоссягрудей Іван Гаврилович і думав.

У спеку думки повільні.

— То не візьметесь шурфа пройти?

„Дядя“ подумав ще трохи.

— Ні... одна заморока.

Побачивши, що штейгер незадоволений, швидко :

— Робота в мене вся підземна, звісно. Візьми шурфа —

— туди побіжиш глянути, бо ті ледарі тільки й дивляться, як би руки скласти. Побіжиш — то під землею посідають. Під землею будеш — на шурфі в небо дивитимуться. Одні збитки з такої ради будуть.

Штейгер мовчав і сопів.

— А так я що, я від ради ніколи не відмовляюся... звісно, в поті лица хліб їстимеш.

Не хочеться і штейгерові шурфа проходити (спека така на дворі), Іван Гаврилович не береться, інший не згодиться з таких же міркувань.

* Загострена палиця довбати дірки в породі для динаміту.

** Теж, тільки довша.

16 Іван Гаврилович низенько вклонився, двома руками обережно подержався за вкриту ластовинням і рудим волоссям штейгерову руку і пішов.

Дійшов до порога й вернувся.

— А коли бог дав Сашеньку? Якось улітку, пам'ятаю.

Дійсно, день народження Сашеньки був незабаром. Штейгер зрозумів „дядю“, усміхнулися один одному, розійшлися.

— „Дбайливий чолов'яга,— думалося штейгерові,— ніколи не забуває“.

Сашенька, Машенька й Ганна Іванівна завжди не аби-які подарунки від Івана Гавриловича мали. З нагоди дня народження або іншої якої урочистої події.

Чи тому, чи з інших яких особливих причин Іван Гаврилович діставав найкращі ряди. Управитель також не заперечував — у його були свої міркування що до ретельности „дяді“ Івана Гавриловича.

— „Воно й краще, що не взявся“ — думалося далі штейгерові.

— „Довелося б попередити. Дорожче дати. Управитель...“

Дрімалося.

Але шурфа треба було пройти і швидко до того ж. На проходку штрека шурф: зробили там дещо з вентиляцією, але шурф потрібний конче. Неохоче робили там шахтарі.

В їхній свідомості були :

Тридцятєро.

І дев'ять.

Спека. Сонно блукали думки. Взимку легше й приємніше.

Штейгер усміхнувся від несподіваної думки.

Дивувався Гнат — чого це його штейгер кликав.

Кличуть — треба йти. Саме зібрався до „дяді“. А тут штейгер прислав.

— Ти, мабуть гадаєш, що я злість на тебе якусь маю. Сердитися нема за що. А языка треба на місці

прив'язаним мати. Не патякати. Хіба не знають, що шахта газова, а тютюн і сірники беруть. Закурить якась сволоч—сам загине й люди. Збитки. Сироти.

Гнат мовчав. Дуже щось лагідний штейгер. Звичайно—кричить, слова мов обрубав, а оце по-людському. Ну-ну, що далі буде...

—Я й без тебе знав, що шурфа треба робити, вже й місце визначив (тут брехав штейгер—це лише вчора зробив). А тут вибух.

Так до чого це я? Знаю—справний ти шахтар, не перший рік. Шурфа треба швиденько. Так ось берися.

—Це ж як?

—А так—візьми собі скільки треба людей, і щоб шурф раз-два—і готовий був. Робиш гарно, не спиш за роботою—знаю.

—Це щоб мов „дядя“? Щоб я...

—Та не як „дядя“, артіллю. Як хочеш.

Іноді маленькі ряди брали артілі. Звичайно складалися вони з добрячих шахтарів (ледарів не приймали). Брали певні ряди і працювали завзято. Шахтарів вабило те, що можна було більше заробити, коли клято працювати. Артільство розвитку не мало. Адміністрація ставилася до них неприхильно—навіщо допомагати об'єднанню кращих шахтарів. Коли артілі поширюватимуться, вони „дядей“ вижити можуть. А це свої люди... І хто ріже курку, що несе золоті яечка?

Артіль не могла давати хабарів так, як „дядя“. Кожна копійка спільно зароблялася, спільно й витрачалася. Хабар же—справа „делікатна“—артіллю не підеш давати.

Так що небезпечно шахтаря до самостійності призвичаювати—палка завжди над робочою худобою повинна бути, не гаразд „дядям“ конкуренцію робити.

Ціну штейгер давав людську. Гнатові не було чого думати. Порахував—заробить краще, ніж у забої.

Написали умову, підписали.

Завтра на роботу.

Петрик худий, йому молока треба.

— Так ти що ж — у живоглоти виходиш? Так-так...

Кузьма — присадкуватий шахтар із сивизною вже в русьвому волоссі неприхильно дивився на кума. Не сподівався він такого, щоб Гнат прийшов наймати його до себе. Заробляти на йому. Кум...

— Дурний, — спокійно відказав Гнат. Худим продовгуватим обличчям пробігло роздратовання. Цього він не сподівався від Кузьми — за „дядю“ - живоглота його мати. Що раз повторив:

— Дурний...

Поки-що пішли на місце визначене втрюх — Гнат, Кузьма з сином - підлітком, хрещеником Гнатовим. За коногона буде Данилко, і дуже радий. Оце — він гроші вже зароблятиме, як дорослий. Як шахтар.

Обладнання потрібне робили. Матеріал був на місці. Праця посувалася швидко. Гнат стовпа тесав, а Кузьма барабана ладив. Старий вже барабан, видно.

Данилкові поки-що нічого робити, так камінці кидає. Покличуть потримати, допомогти — потримає, допоможе.

Поставили стовпа, закопали. Барабана приладнали. Данилко все знає, як робота йтиме.

Сюди коняку запрягатимуть, вона ходитиме круга, барабан крутитиметься, а на йому линва. На линві у шурф букет* спускатиметься, ось тато хрещений вже коліщата до його ладнає. Коли шурф вже глибокий буде і спускатиметься букет порожній, барабан швидко-швидко крутитиметься. Данилко тоді на дишля животом ляже (під ноги дощинку приладнає) і хвилину, а то дві й три їхатиме круга, де-далі, то швидше.

Спиниться барабан, букет на дні значить, вантажити його там пороною треба. Данилко коня причепить, із

* Невелика скринька на валиках.

шурфа гукнуть, поганятиме коня. Кричатиме на його, мов дорослий. А не слухатиме — лаятися буде, батогом бити. — Доведеться ще двох покликати. І хлопця якогось, щоб у дві зміни, значить. Дуже шурф потрібний...

Придатніших за Костя й Кліма шахтарів не було. Їх і покликати.

— А може не схотять?

— Не схотять? Та тут що-найменше п'ять карбованців кожний за день вижене. Де така упряжка на рудні?

Дійсно, п'ять карбованців ніде не можна було заробити.

— А як надмемося, то й більше вийде.

Закурили й почали вираховувати. Таки так — що-найменше п'ять карбованців і більш як на місяць роботи.

— Я все порахував, коли годився — що я, дурний, щоб штейгерові вірив?.. — хвалився Гнат.

— А інший на твоєму місці у „дяді“ ліз би...

Гнат Палюк давно на рудні. Не може Гнат товариша визискувати.

2

Цей штейгер найгрубший був. Є гадка, що грубі люди добрі. Що худий не може грубшати, коли сердитий.

„Його благородіє“ штейгер Андрій Іванович Лепков дуже сердитий. Хоч і грубий. Слова уривчасто кидає, заперечень не слухає. Лише побачить, що хтось напроти щось сказати має, — як кричати почне люто. Коли й тоді якийсь сміливий (а мало таких було) наважиться щось прикре сказати, хапається штейгер за яблунову свою палицю. З сучками, клята.

Знайома була шахтарям палиця. Винного в чомусь штейгер закликав до себе. На кращий кінець лише лаяв.

Це називалося — „сповідь“.

Коли „сповідь“ без „причастя“, то ще невелика біда. Але часто-густо „сповідь“ кінчалася яблуневим „причастям“.

Не любили шахтарі штейгерової сукуватої палки. Не любили!..

А терпіти доводилося...

Хлопчину-лямпоноса* десятник із відомостями посилав до контори. Оце повертався лямпонос.

Виліз із кліти. Коногон чіпляв коня до порожньої партії**.

— „Барило руде“ на будівлі***!

— Га?

Але раптом зрозумів. Сердито крикнув на коня. Не слухається зразу, не відступає, оглядається, а тут „Барило руде“ спускається й побачить.

Швидко погнав коняку. Лямпонос учепився за вагончика — щоб швидше на місці бути.

— „Барило руде“ котиться! — крикнув коногон, ніби співав.

— Котиться, — вторував лямпонос дискантом.

Хтось повторив далі. Ще.

Під землею глухо повторялося:

— „Барило руде“...

— Котиться...

У цих словах було попередження. Трохи страху було. Глузування.

— „Барило руде“!

— Котиться?

Від цих слів чомусь прибувала енергія в шахтарів.

Частіше били забойщики на колінах і лежачи обушками, частіше стукали кріпильники сокирою. Голосніше кричав коногон:

— Егей!

* Що доглядає запасних лямп. Коли в кого з шахтарів зіпсується лямпа — замінює.

** Вагончиків.

*** Надшахтній.

З дужчим туркотом котилися вагончики. Глибше вгризалися забурки в породу. Навіть лампоноси, що їм треба було лише чекати, коли покличуть,—і ті починали ходити туди й сюди, вдивлялися в темряву—чи не треба кому лампи.

Такі були наслідки слів:

— „Барило руде“ котиться!

Попередження. Трохи страху. Глузування. Оце було в словах.

В машиновому відділі бамкнуло п'ять разів. Штейгер Лепков у кліті був. За сигналом п'ять ударів—повільно спускав її механик. П'ять разів бамкали для начальства, а для звичайних людей чотири, для вантажу—два рази. Що менше разів бамкає, то швидше кліть спускається.

За кілька хвилин після:

— „Барило руде“ котиться!

Звичайним своїм темпом пішла праця. Почувши, що штейгер незабаром буде, несамохіть жвавіше робив шахтар.

Не любили штейгера рудого. Не любили, як, виривавши пукаті очі, лається. Не любили зауважень його придирливих.

Але незабаром:

— А якого біса я так кваплюся! Куди? По що? Чи не однакова дяка!

І повільнішими, звичайними робилися трудові рухи. А деякі з робітників навіть спочивати сідали. Хай бачить... Що? Не має шахтар права відпочити? Ого! Хай—но спробує...

Але відпочинок тривав недовго. Довбав зубок, грюкала сокира, кричав коногон своє:

— Егей!—

що покривало гуркіт партії.

Штейгер у забої не поліз. Задуже там, гаряче. Та й дивитися нічого—довбають забойщики. Не вчити ж їх, як обушка тримати...

22 Присікався до кріпильників та бурильників. У перших лунки* неглибокі, ряма від ряма на вершок, ніж треба, далі. У других бурки** близько.

Бурильники гадають, що динаміт на вулиці валяється? Або його, як глини, накопати можна? Хурами возити? Адже динаміт гроші коштує, та ще які гроші! Ось із цієї бурки вибух сягне аж сюди, а з цієї—сюди, так що ж—три бурки робитимуть роботу двох?

Шахтарі поглядали на яблуневу палицю і неохоче відповідали на штейгерові обвинувачення.

Десятники дивилися й нічого не казали...

— Нам що? Ми можемо густіше й рідше.

— Дурний твій десятник і ти разом з ним.

— Та хай він бути навіки ваш, ваше благородіє! Ніколи б не бачити...

Покричав штейгер і пішов—особливої провини не знайшов. Відходячи, бовкнув кріпильникам:

— Так і далі робіть—тут порода тверда.

А бурильникам:

— Так і буріть, біс із ним. Краще густіш, бо тут порода м'якша. Ще не вирве, як рідко.

Треба було на комусь злість зігнати.

Ага! Це вожчик вагончика котить, чи вагончик сам котиться і вожчика тягне?

Вожчик подивився на розлютованого штейгера, що аж тупав на його, і котив вагончика далі.

— За години три докотиш, ледацюго?

— Ще коногона не чути, встигну.

Аж запінився „Барило руде“.

— Та ти... я тебе... тобі...

І підіймає палицю.

— Ану, ну!

Вожчик напружився і чекав.

Штейгер здивувався. До такої поведінки він не звик. А, цей вожчик недавно тут, він не знає.

* Ямки в породі, куди стовпи склепіння становляться.

** Продовбані в породі дірки.

— Ну, що ж, ваше благородіє?

З брудною лайкою підніс штейгер палицю. Трапилося щось незрозуміле. Вожчик схопив його за руки.

Штейгер аж отетерів.

З шахтарів хто бачив:

— Ах!!

І припинили, щоб після за свідків не бути — не бачили, не чули... А сами причаїлися й стежили, що то буде.

Стягнувшись, кинув штейгер палицю і схопив вожчика. Здоровий був штейгер, та й вожчик кремезний чолов'яга. Вовтузилися.

Частішим дихання зробилося штейгерове. Мить — і мов лантух із половою звалився. З боку рівчак був, і бігла в йому чорна вода. Притиснув туди вожчик штейгера.

Охолодила вода гарячого.

— Пусти, чорт!

Та й вожчик схаменувся. Встав.

— Ні за що хтіли вдарити, ваше благородіє! Хоч і маєте право, але я не заслужив.

Покотив вагончика не оглядаючись. Міг ударити його штейгер, але поплентався мокрий, палицю знайшовши.

Стовбуровий* співчутливо:

— Упали, ваше благородіє?

— А тобі... мать, яке діло!

Смикнув за дрота п'ять разів шахтар, із нерозумінням думаючи:

— „Ти до людини по-людському, а вона — звірюкою“...

А коли кліть підіймалася вже, додав голосно:

— „Барило руде“ скажене!

Вожчик примирився з думкою, що його виженуть із роботи в найкращому випадкові, в гіршому — з урядником матиме справу. Але із сміливих був. Страшнувато

* Що доглядає стовбура, де кліть у шахту спускається.

24 було, проте пішов по наряд на другий день, як звичайно.

Штейгер у кабінеті сидить, а хлопчина писарчук за його вказівками наряди призначає.

Подивився штейгер на вожчика.

Дивиться й вожчик, чекаючи на погане.

І раптом „Барило руде“ до хлопчини:

— Запиши - но оцьому - о за вчорашній день ще пів-упряжки.

А до вожчика:

— Молодця, вмієш себе обстояти. Справді, коногон був далеко.

Праця на шурфі йшла жваво. Гнат копав глину в букет, крикне:

Данилко:

— Гей! Но!

Коняка хвостом раз-у-раз махає, мухи обганяючи, та йде поволі, барабан крутиться, линву тягне, букет на горі повзе, а там його Кузьма дожидає. Перекидає, глина в тачку висипається, відвозить Кузьма її на бік. Поки везе, букет вже сунеться сам назад. Неглибоко ще, то й доводиться Данилкові, коня відчепивши, підпихати трохи дишля. Розженеться дишель, почепиться на його Данилко, під'їде трохи.

Хай-но буде глибше, отоді! Швидко крутитиметься дишель, весело...

Стомиється Гнат у шурфі, Кузьма замість його візе. А Данилко без одпочинку — то поганяє коня, то відчепляє, то знов причіпляє й поганяє. Та Данилкові не важко.

Головне — він ще не був на шахтарській роботі. Оце вперше. Може, хто скаже, що він не шахтарську роботу робить?

Хай скаже!

Подивиться тоді Данилко на такого дурня...

— Хіба коногон не шахтар? — питає його Данилко. Звісно, коногон — шахтар.

— А шурф до шахти „касательний“?

Та без шурфа ось і вибух був. Шахта без шурфів не може бути.

Ну, а що Данилко за коногона не в шахті, а на шурфі—то це робота така випала. Ось батько хрещений забойщик, а робить тут.

На шахтарській роботі Данилко, хай собі хто що хоче...

Тому намагається він прибирати серйозного вигляду і силкується обзиватися до коняки басом.

Трудно щось виходить, але це поки-що. Згодом буде бас у Данилка, хай і не бас, а басок маленький. Не можна ж так одразу—і в шахтарі, і щоб бас...

Мухи допікали коняку; обганяючись, не швидко відступила назад. Розсердився Данилко і вдарив.

— Ти коня не дуже бий,—озвався Гнат, що оце був на землі.

— Побачать—сваритимуться. Хай і не побачать, але нащо коня бити?

Випорожнив букета, тачку й провадив далі:

— Я ось чув позавчора, як „дядя“ коногона сварив... Коня швидко гнав.

— „Ти, каже,—не знаєш, що кінь,—це не людина. Тебе загнати—так завтра десять на твоє місце проситися прийде, а на коня грошики викладай“.

— Бачиш, Данилку, який кінь дорогий—за людину дорожчий.

Чомусь сердито плюнув Гнат і перекинув букета у тачку.

— А чи не пора нам пополуднати, куме,—гукнув схилившись.

Їли хліб з часником, запивали холодним чаєм. Це й усе. Коли одержать гроші за шурфа, їстимуть краще. Правду сказавши, робота легша, ніж у забої, то й їсти можна слабше.

— А здорово ми сьогодні! Коли Кость із Климом так підуть...

— А несподівана якась рада...

— Мені — де хочеш, було, дівайся. На борг жоден крамар не давав. А тепер робота є — дають.

Проте не доберу — чого це „Барило руде“ мені ряду надумався дати...

— Совість заговорила в сволочі, — ні за що ж вигнав.

— Порядки... Люди загинули, а ти слово не смій сказати. Через його ж — гада — загинули. Казав падлюці — газ.

— Життя собаче! Смерть на кожному кроці... А заробиш, щоб із голоду...

Шахтарям ніколи теревені правити. Взялися куми за роботу не відпочиваючи. Та й їжа не важка була — ніби за правилом лікарським. Каже воно — ніколи до несхочу наїдатися не треба, коли з-за столу встанеш, так повинно їсти хотітися.

Багато шахтарів дотримувалися цього правила.

Сонце пекло з безхмарного неба. Як і торік у цей день. Тоді Данилко без кашкета бігав, і голова його дуже боліла. Тепер шахтар новий цілий день на сонці, а нічого. Оце лише пити без кінця хочеться.

Побіг Данилко — порожні чашки з чаєм. Шахтарі звичайно замість води чай холодний пили, а то підсоложену трохи воду. Оце, пополуднавши, випили весь чай, і мучить Данилка спрага. Поскаржився Гнатові.

— А нащо ти так багато пив? Що більше п'єш, то більше хочеться. Оце, як москалі — піхота походом ідуть, то рають не пити зовсім.

— Та як же так?

— Бо вип'єш, а вода зараз же в піт виходить. Ще дужче пити хочеться.

— Як же — не пити?

— А так, не пити. Замість пити — тільки рота сполоснуть кілька разів і виплюнути.

— Це як пити хочеться?

— Еге ж.

— Ну, я не витримав би.

— Оце й усі так. Вода в роті — як не ковтнути!
А вона у піт без толку.

Зранку до вечора працюєш — утомишся. Гнат поглядає на стежку до рудні — чи не видно Костя з Климом.
Нема...

Без годинника Гнат, але знає він, що до гудка на зміну вечірню близько півгодини лишилося.

Коли ти справний шахтар, а не роззява якась, то повинен своєчасно товариша змінити. Не які-небудь вахлаки Кость із Климом, а ось не видно...

— Що — напився?

Данилко не витримав і побіг у балку до струмочка.
Оце повертався.

— Ні, там вода смердяча, аж червона якась, я тільки в губу взяв та й плюнув. Але не так вже хочеться...
І додому незабаром.

— Не хочеться — кажеш? Оце ти так и зробив, як я казав — сполоснув рота, а не пив...

— Є?

Став Данилко.

— А справді! Ну, я завтра ще спробую так.

Шахтар своєчасно на зміні повинен бути. Кость зайшов по Кліма. Доходячи до його каюти, галас почув. Якась жінка плакала, хтось лаявся. Підійшов Кость — це Клим свою мадаму* б'є. Не шкодуючи б'є. Впала мадама, сів Клим на неї і гатить кулаками. Перестала жінка плакати, лише стогнала.

З сусід хто бачив це, — не втручався: мадамич мадаму б'є — люди свої, встрявати нічого. Та й причина бити була дуже поважна.

Трудно зводити кінці з кінцями шахтареві. Так семейні брали столовників — усе був сякий-такий зиск. Оце й Климиха взяла двох.

* Мадама — невінчана жінка шахтарська. Чоловіки їхні називаються мадамичами.

Парубки молоді, душа свого потребує...

Нежонаті шахтарі до дівчат на село ходили, своїх було мало. Шахтар — розбитніший там за якогось сільського тюхтія, що навіть чобіт путящих не має. Тому мали успіх шахтарі на селі. За це частенько сільські парубки збиралися й доброго прочухана гостям-конкурентам давали. Але — де п'ють, там і ллють, де люблять, там і б'ють...

Шахтарі боргів не любили, збиралися ватагою й парубків громити йшли. Вибиті зуби й підбиті очі не рахувалися. Коли голову разв'язать залізною палицею або дрючком — це гірше. Так сидіння при місяці кінчалось частенько лежанням у шпиталі. Видужавши, мстилися ворогам, а для безпечности викликали дівчину в чагарник. Все забувалося з коханою, бо коли б не кохала, не били б, бо звичайно кого б'ють?

Щасливого конкурента.

Один із Климових столовників улаштувався краще. Бо, підходячи до каюти, почув Клим, як говорив столовник до жінки:

— А що — твій сьогодні в нічній?

— Еге...

— Шкода, я теж у нічній...

Далі Клим не слухав.

Вбіг, затопив столовника в ухо. Коли цей, упавши, підвівся, — ще раз, а тоді — ногами. Та й до забурка... Гаразд, що Климиха за руку схопила — убив би парубка.

— То ти, стерво, за хахалю заступаєшся!

Підняв забурка...

Схаменувся.

Кинув забурка і кулаками гатити. Парубок не з зав'язаних був, вислизнув із каюти непомітно. Скажемо, звісно, з дороги зійди...

Вся Климова лють звернулася на жінку.

Надвір вибігла з криком:

— Побійся бога, Климе!

Шарпнув Кость за плече.

— Вб'еш!

— Туди й дорога б... Шлюха!

І своє далі.

Схопив його Кость. Як зірветься Клим на рівні ноги, як замахнеться...

А Кость на його з посмішкою дивиться...

Не боїться, а посміхається.

Взагалі, дивний чолов'яга цей Кость. Не п'є, не лається—єдиний, можна сказати, виняток серед шахтарів. Інші сердяться, лютують, коли не пощастить, а він посміхається і мурмоче щось. Ніхто не міг добрати, що саме.

Може, він тихенько лаявся? Може—молився?

А втім, добре серце мав Кость і завжди товаришеві в біді чим може пособить. Нема чим, так хоч словом лагідним, співчутливо.

Високий був, худорлявий. Борода чорна. Поперек лоба дві глибоких зморшки. А під ними сині очі. Дитячі якісь. Добрі.

Клим опустил руку. Не може Костя вдарити. Коли б хтось інший перешкодив йому лад жінці давати, він би йому показав.

А на Костя, хоч і підвелася рука, але вдарити не міг. Та й підвелася, мабуть, тому, що не добрав, засліплений люттю, що це він, Кость. Лагідний, із посмішкою привітною, з очима дитячими, синіми.

Схиливши голову, прямував до каюти Клим. Кость нічого не казав, дивився, що це далі буде. Схилився до жінки. Вона тихо стогнала. Пішов по воду Кость.

Аж ось виходить Клим. За плечима мішок, швидко напханий і легкий, видно, бо в тій же руці, що й мішок, тримав Клим ще й образка та пилку. У другій мав кілька забурків і сокиру. Можна було зрозуміти, що Клим зібрався летіти. Як побачила це жінка, підвелася над силу:

— Климчику!

Відвернувся.

Побачивши, що справа повернулася серйозно, підійшли сусіди вмовляти роздратованого.

— Климчику? Куди ти!

Обличчям сльози котилися.

Підійшов ближче Кость.

— Куди, Климе?

Махнув непевно рукою — чи не все одно...

— А Гнат з Кузьмою на зміну чекають...

Ревнув гудок. Неграми йшли шахтарі. Білили очі та зуби, решта — чорне.

Стомлено пленталися. До будівлі надшахтної прямували інші, щоб заступити їх під землею.

Праця беззупинна.

Вгризалися зубки у вугілля, забурки — в породу, робив динаміт свою руйніщю роботу, коняка в темряві бігла, а за нею вагончики гуркотіли.

Сокира цюкала.

Піт виступав на тілі напруженому. Дихання часте й коротке.

А комусь зростали дивіденти.

У Бяриці, Баден-Бадені, Ніцці, Петербурзі, Брюсселі Парижі і хто його знає, де ще — праця шахтарська життя безтурботне давала неробам.

Ревів гудок. Неграми йшли шахтарі.

Клим подивився на Костя. Справді, Гнат і Кузьма... Товариші на зміну чекають і не дочекаються, бо він летить кудись (куди — ще сам не знав). Не дочекаються товариші зміни... Хіба Клим хворий або вмер?

— На шурфі затримка... Його треба...

Несміливо подивився Клим в очі Костеві.

Затримка на шурфі. Його треба. Така задуха на проходці. Ще вибух буде... Через його, Клима, затримка... Це товаришам через його небезпека.

Чого це Кость суворо дивиться?

Скинув Клим мішка, кинув геть останнє. Сів і заплавав. Боляче Климові, нещасний він.

Стогнувши, підвелася мадама і занесла все до каюти. А тоді підійшла до Кліма, сіла долі поруч і схилилася йому на коліна.

— Невинна я, Климчику, хай мене грім уб'є, хай мене Шубін*... Це він тільки так, що ніби...

Застогнала.

Мовчав Клим.

— Люблю тебе, Климчику, тебе тільки, а ти...

Хлипнула. Хотіла повернути голову й зазірнути в очі чоловікові, але боляче було, застогнала.

Обережно звільнився від неї Клим, допитливо подивився.

— Іди в каюту! Гнат ось із Кузьмою чекають...

Підвів жінку і повів.

Сусіди розходилися.

Кость зустрів Кліма посмішкою.

Швидко пішли до шурфа. Мало не бігли — так запізнилися на зміну.

Мовчали.

А Кость посміхався і щось мугикав собі під ніс. Коли поглядав на товариша, з очей світилося тепло.

Парубчак був здоровенний, а плакав, як мала дитина. Витирав сльози, а вони настирливо бігли. Зідхнув. Схлипнув. Ще витер сльози. Чорна рука пофарбувала обличчя.

Вугілля сипалося — треба було відгрібати.

Відгрібникові весь час робити нічого — відома річ. Хоч і біля трьох забойщиків один одгрібник.

То й сів Онисько, схилився. 10 годин праці в нічну зміну минулися. Морить сон завзято. Задрімав Онисько.

Тут Іван Гаврилович і надійди.

— Я тебе, ледацюгу, годую, батьків од голодної смерті рятую, а ти — так? Спати!..

* Так шахтарі називають „нечистого“, що ніби живе в шахті.

І мотузком, і мотузком.

Грубий мотуз був.

Зішулився парубок, удари приймаючи немилосердні.
Здригалися плечі.

— Це я... Дядечку! Не бу... Ой, не буду!

Але удари не припинялися.

— Я не годую для того, щоб спав, щоб спав, щоб спав, бамбуло ледаща!

— Та годі вам, Іване Гавриловичу, — глухо донеслося з забоя, — він же оце тільки відгрібав.

— А коли б я не прийшов, скільки він спав би — знаєш?

Ще і ще вп'явся мотуз у плечі. Пішов нарешті „дядя“.

Йдучи до іншої дільниці роботи, Іван Гаврилович замислився. Церква стара, іконостас старий. Як нема грошей на церкву, то хоч би іконостаса поновити. За братчика Іван Гаврилович — хто подумає за храм божий, як не він...

Це у вільні хвилини такі думки. А коли підходив до шахтарів, що на його робили, вилітало кудись із голови „божеське“. Нишпорять очі скрізь, щоб причіпку знайти, вилаяти, а то й набити. І, у всякому разі, привід знайти до вираховання із заробітку шахтарського — ці ледарі мають лише одну думку —

— а як би це Івана Гавриловича обмахлачити.

Пішов нарешті.

— Оце однакова пара чобіт, — озвався хтось, — що „Барило руде“, а що цей гирод.

— Ні, цей живоглот гірше.

Кожен лишився із своєю думкою. Було так, як коняці, що в неї віз і санки допитувалися — хто їй кращий.

— І ти мені сволоч, і ти...

Скаржитися на „дядю“ або штейгера було нікому. А порада одна: не подобаються тобі такі порядки — іди, голубе, на всі чотири...

18 Серед усіх шахтарів була частина, що її становище було найжахливіше.

Це були робітники, що їх „дядя“ безпосередньо від батьків забирав.

Приїде в село. Знає, в кого сини підросли, хто бідний. Зустріне і:

— Що ж це, Іване Івановичу, синок, мов дуб, а ви його на печі тримаєте?

— Та куди ж його, та як...

— Хай краще вдома дівкам байстрят...

— Та куди? Нема куди... І вдома ніяк. Сами знаєте — на землі рала не завернеш, щоб у чуже коняка не ступила... А ротів п'ятеро...

— Ех, добрячий ви чолов'яга, тільки... бідний.

— Одна біда тільки, хе-хе!

— Дійсно, одна тільки ця біда.

І собі в тон співбесідникові:

— Хе-хе...

Павза.

— А для чого це ви за сина спитали? — несміливо запитує нарешті чоловік із одною лише бідою — бідністю.

— Та так... Гм... Не знаю, чи варто тобі це зробити. (Коли раніш говорилося „ви“, а тепер — „ти“, так це ознака добра — гаразд, як багатші фамільярно ставляться).

Батько дуже щасливий. Іван Гаврилович забирає сина „що лише байди б'є та на вечерниці ходить, роботи іншої не знає“.

Обіцяє „привести в люди“.

Чи заробить там що, чи ні — це другорядне, головне — зайвий рот іде з хати та до роботи привчиться. А робочий — не те, що селянин — ось Грицько Онопрійв приїздив, так у „спінжаку“ та чоботи які і гармонь.

Дякує Іванович Гавриловича — не забуває бідних, завжди допомогти ладен.

— Гляди, слухай, як мене, — до сина батько.

І до „дяді“:

— А коли лінуватиметься, чи що, то принукайте, а то й повчіть по-батьківському.

34 „Дядя“ і принукував, і вчив. Таких робітників він лише харчував. Грошей — на махорку хіба. А на прохання:

— Батькові гроші посилаю. Тобі дай — зараз протринькаеш.

Справді, врядигоди надсилав батькам невільників „п'ятьорку“, а то й „десятку“.

А щоб не прийняти гріха на душу, що взяв дитину від батьків і з неї ледащо зробилося, „дядя“ принукував, як міг.

Мотузом.

Парубок був, як дуб, а плакав. Тепер це були сльози. Несили й люти. Сльози безжалісно скривдженого.

Безпорадного.

5

Глина пішла мокра. Коли б вода пробивалася звідкись, помпу приладнали б — і все. А то води нема, а глина — як місиво якесь. Не набираєш, а заліплюєш просто букета. Очищати його теж трудно — не викинеш, як сухе, а вибирати треба. Лопатою пробували — то так налипає, що й не витягти. А тоді не скинеш... руками...

Минулося Данилкові. Оце, як заглибилися, весело було на дишлєві крутитися, коли букет у підзем'їде. Де далі, то швидше барабан і дишель крутиться, Данилко на йому грудьми. Щоб зручніше, дощинку собі під ногу приладнав до дишля. На неї стане — і пішло.

А тепер зась. Треба допомагати глину вибирати з букета.

Холодна, гливка. А руками треба...

— Та ну його... вибираєш, а воно на місці.

— Що ж тепер, куме, як до кінця дійти?

— Піду до штейгера. Що скаже на таку халепу. Сами ж нічого не зробимо.

Робота в той день не посунулася ані на крихту. Глину вибираєш, й вона сунеться звідкись, і знов стільки саме.

Усміхнувся штейгер, Гната вислухавши.

— Прийду, подивлюся.

Всі чекали на штейгера. Тільки Миколки не було. Того, що за коногона в другій зміні.

Данилко не раз бігав на горбок дивитися, чи не йде штейгер. Робота не посувалася. Глину вибирали, а лишалося стільки саме.

Нарешті :

— „Барило руде“ котиться !

— Ну, що ж — шар глини, насичений водою, — звичайне явище. Вибирати треба. Вибирати і край.

— Та як же його вибирати, коли на місці ?

— Еге ж, повзе та повзе звідкись.

— Вона повзе, а ви вибирайте. Виберете нарешті.

— Так це ми півроку вибирати, може, будемо ?

Клим починав сердитися. Ця історія йому не подобалася.

Розвів руками штейгер.

— Цього я не знаю, скільки доведеться.

— Так що ж...

Клим виступив наперед. Він вже розсердився. Кость смикнув його за рукава. Обличчям блукала ніякова посмішка — становище було якесь дуже погане.

А що робити — не знати.

Подивилися один на одного.

— Коли б нам поденно...

— Еге-ге ! Треба було поденно й годитися.

— То ми далі не будемо. Правда ж, не будемо? — звернувся Гнат до товаришів.

— Заплатіть нам за ці сажні, що ми пройшли.

— Ні ! До кінця ! Ані копійки !

— Та як же так ? Це ж...

— Що „це ж“ ?

У землю дивився Гнат. Промовчав.

— Нічого, голубчики, базікати вам. Робіть та й край. Кінчите — гроші. Частину тепер дав би, а коли кидати хочете — не дам. Нічого контору дурити. Взялися —

36 кінчайте. Я буду когось шукати? А час іде. Сам же кричав, що шурфа нема.

— За це тобі і ряда така...

Кость ніяково посміхався. Смикав Кліма за одержу. Штейгер люто дивився пукатими очима.

— Га?

Мовчали. Тоді Кость:

— Як же ж так!

— Не кінчите — ні копійки.

Стукнув палицею в землю.

— Ні копійки.

Пішов. Мовчали, дивлячись у слід. Один — на одного. Клім схопив сокиру і давай трошити барабана. Ніхто не перешкоджав.

— Оце тобі п'ять карбованців, куме.

— Та я — що? Винний? Я знав, що глина?

Клім кинув сокиру.

— Не знав, що глина, а знав, що штейгер — сволоч і на тебе злість має. Дурень!

Не можна було нічого зробити штейгерові. А люти зібралось чимало. Їй треба було вибухнути, вирватись. Щоб легше зробилося.

Штейгерові нічого не зробити... А Гната ж можна вдарити?

ДАЛІ БУДЕ

УВАГА!

Наша редакція заручилася згодою низки визначніших закордонних пролетарських і революційних письменників на постійне їхнє співробітництво в журналі „ГАРТ“.

У НАСТУПНІЙ КНИЖЦІ ЧИТАЙТЕ НОТАТКИ „НАШІ НІМЕЦЬКІ ДРУЗІ“ Й ОПОВІДАННЯ ГЕРГАРТА ПОЛЯ.

РЕДАКЦІЯ